

Тақриз

ба диссертатсияи Анварзода Мавҷуда Анварӣ дар мавзуи “Таҳқиқи вожаю истилоҳоти ҳунармандӣ дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айний» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.00 – Забониносии (10.02.01 – Забони тоҷикӣ). – Душанбе, 2025.

Аҳаммияти мавзуи таҳқиқ. Бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2018 «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон гардидан, барои эҳёи ҳунарҳои мардумӣ заминаи муҳим гузошт. Аз ин рӯ, омӯзиш ва таҳқиқи масъалаҳои вожаву истилоҳот ҳунармандӣ дар асоси маводи осори адибони классикӣ муосир бомаврид ва саривақтӣ мебошад. Маълум аст, ки миллати тоҷик дорои фарҳанги баланд ва соҳибҳунару соҳибкасб буданд, ки дар осори адибону донишмандони он зикр ёфтааст. Яке аз нависандагони бузурги адабиёти муосири тоҷик Садриддин Айний мебошад, ки дар ташаккул ва густариши таркиби луғавии забони тоҷикӣ саҳми нотақдор гузоштааст. Месозад, ки вижагиҳои маъноиву луғавӣ, сохторӣ, услубӣ, морфологӣ ва нахви забони осори нависанда мавриди таҳқиқоти диссертатсионӣ қарор гирад. Аз ин лиҳоз, интихоби мавзуи пахӯшиши Анварзода Мавҷуда Анварӣ аҳаммияти калони илмӣ дорад.

Мубрам будани мавзуи диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки вожаю истилоҳоти марбут ба ҳунармандӣ дар осори устод С.Айний ҷойгоҳи махсус дошта, бори аввал дар асоси маводи «Ёддоштҳо» мавриди таҳқиқи қори диссертатсионӣ қарор гирифтааст. Ин аст, ки таҳқиқи хусусиятҳои маъноию вожагонӣ ва сохтории вожаю истилоҳоти марбут ба ҳунармандиро дар асоси маводи «Ёддоштҳо» мубрам мешуморем.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқоти қори диссертатсионӣ аз он иборат аст, ки бори нахуст вожаю истилоҳоти ҳунармандӣ дар асоси маводи

«Ёддоштҳо»-и устод С. Айнӣ ба риштаи таҳқиқ кашида шуда, хусусиятҳои вожагонии маъноӣ ва калимасозии қабати мазкур мавриди баррасии илмӣ қарор гирифтааст. Диққати асосӣ ба имконияти калимасозии ин қабати лексика, таснифоту танзими вожаю истилоҳоти ҳунармандӣ равона гардидааст.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда дар шаш банд танзим шудаанд, ки муҳтавои асосии кори диссертатсиониро дар бар мегиранд. Мақсади асосии кори диссертатсионӣ дар он зоҳир мегардад, ки хусусиятҳои вожагонии маъноӣ ва сохтории вожаю истилоҳоти ҳунармандӣ дар «Ёддоштҳо»-и устод Айнӣ ба таври васеъ мавриди таҳқиқи илмӣ қарор гирифтааст.

Этимоднокии натиҷаҳои таҳқиқ бо он собит мешавад, ки муаллифи диссертатсия аз осори марбут ба мавзӯ пурра огоҳ аст, онҳоро мутобиқи мақсаду вазифаҳои дар назди худ гузошта истифода кардааст, ки барои баррасии хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва сохтории вожаю истилоҳоти ҳунармандӣ этимоднок буда, барои ҳулосабарориҳо ва натиҷагирӣҳои илмӣ мусоидат мекунад. Дарачаи этимоднокии натиҷаҳои таҳқиқ боз дар он зоҳир мегардад, ки дар он маълумоти илмӣ дақиқ ва маводи мушаххиси забонӣ аз осори адиби забардаст – С. Айнӣ ба риштаи таҳқиқ кашида мешавад. Дар таҳқиқот мутобиқати ҳаҷми маводи пешниҳодшуда, коркарди натиҷаҳои таҳқиқ, миқдори таълифот ва интиҳоби усулҳои муносиби таҳқиқ ба мушоҳида мерасад.

Дар ҳулосаи диссертатсия Анварзода Мавҷуда Анварӣ дастовардҳои таҳқиқро ба таври илман асоснок натиҷагирӣ намуда, муҳимтарин ва асоситарин андешаҳояшро дар 10 банд таҳия кардааст. Дар фасли тавсияҳо, ки аз 5 банд иборат аст, асоситарин масоилро ҷиҳати корбурди натиҷаҳои кори диссертатсионӣ дар таълиму таҳқиқ нишон дода, дурнамои корбурди натиҷаҳои таҳқиқро пешниҳод мекунад.

Аҳаммияти назариявии диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки зимни таҳқиқи вижагиҳои маъноиву сохторӣ ва қолибҳои калимаҳои мураккаби соҳаи ҳунармандӣ аз дастовардҳои назариявии олимони соҳа бархурдор шуда, дар асоси онҳо андешаҳои илмӣ худро пешниҳод кардааст, ки дар такмили масоили назариявӣ мусоидат мекунанд.

Аҳаммияти амалии кори диссертатсионии баррасишаванда он аст, ки натиҷаҳои бадастомада метавонанд дар таълими фанҳои морфология, лексикология, истилоҳшиносӣ, инчунин, дар соҳаи калимасозӣ истифода мешаванд.

Довталаби дараҷаи илмӣ перомуни кори диссертатсия 9 мақолаи илмӣ таълиф кардааст, ки аз он 7 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 2 мақола дар нашрияҳои дигар чоп шудаанд. Маводи ба таърифи расида мазмуни асосии таҳқиқотро инъикос карда, саҳми шахсии диссертантро нишон медиҳад.

Мувофиқи мақсади асосӣ, муаллифи диссертатсия сохтори кореро интихоб мекунад, ки ба ҳалли вазифаҳои дар назди ӯ гузошташуда мувофиқат мекунад. Дар робита ба ин, сохтори таҳқиқот мантиқӣ ба назар мерасад, ки аз муқаддима, ду боби калони ба ҳам алоқаманд, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои диссертатсия, наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия ва феҳрасти адабиёт иборат аст.

Дар муқаддимаи диссертатсия аҳаммияти мавзӯ, дараҷаи таҳияи мушкилот, ҳадафҳо ва вазифаҳои таҳқиқот, асосҳои методологӣ ва усулҳои тадқиқот, навоварии илмӣ, аҳаммияти назариявӣ ва амалии кор, манбаъҳои таҳқиқот, муқаррароти асосии барои ҳимоя пешниҳодшуда ва дигар масъалаҳои анъанавӣ асоснок карда мешаванд.

Боби якум «**Таҳқиқи вожаю истилоҳоти ҳунармандӣ дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айний**» унвон дошта, аз чор фасл ва зерфаслҳо иборат аст.

Дар фасли якум «Матолиби муқаддимавӣ» сарчашмаҳо ва адабиёти назариявии ба мавзӯ марбут таҳлилу баррасӣ гардидааст. Дар ин фасл муҳаққиқ сайри таърихӣ намуда, андешаҳои шахсии хешро дар масъалаи вожаву истилоҳоти касбу ҳунар, шарҳи маънои лексии онҳо баён намудааст.

Фасли дувум «**Вожаҳо ва истилоҳоти ҳунармандии марбут ба дузандагӣ**» ном дошта, истилоҳоте мавриди таҳлилу баррасӣ истифода гардидаанд, ки ба шахсони соҳибҳунар ишора мекунанд. Муҳаққиқ маводи фаровонро дар асоси сарчашмаву фарҳангҳо маънидод карда, ҷойгоҳи онҳоро дар асар нишон додааст.

Фасли сеюм «**Вожаҳо ва истилоҳоти ҳунармандии марбут ба пӯшок**» унвон дошта, аз ду зерфасл иборат аст. Зерфасли якум «**Баёни умумии воҳидҳои луғавии марбут ба пушок**» ном дошта, ба таҳлили луғавии вожаи пӯшок дар забони тоҷикӣ бахшида шуда, муҳаққиқ кӯшидааст, ки андешаҳои олимону донишмандонро таҳлил намояд. Инчунин, қайд менамояд, ки устод Айнӣ вожаи либосро 184 бор дар шакли сода ва дар таркиби вожаҳои сохтаю мураккаби либосворӣ, белибосӣ, хушлибос, хушлибосӣ, сарулибос ва таркибу ибораҳои марбут ба либос ба кор бурдааст. Маводи ғирдовардaro аз лиҳози мансубияташон ба чунин гурӯҳҳо тақсимбандӣ кардааст: мансубияти иҷтимоӣ, либосҳои мавсимию маросимӣ, аз рӯи миқдору арзиш, сифатҳои гуногуни либос.

Дар зерфасли дуюми боби мазкур «**Номи пушиданиҳо**» вожаву истилоҳоти ин бахш ба ду гурӯҳ тасниф карда шудаанд. Дар гурӯҳи «**Вожаҳои пушоки муштараки занон ва мардон**» он вожаву истилоҳоте мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, ки барои занон ва мардон муштарак мебошанд.

Дар фасли чоруми боби мазкур «**Вожаҳои марбут ба номи порчаю матоъ**» унвон дошта, дар ин фасл вожаву истилоҳоти ифодакунандаи номи порчаю матоъ баррасӣ гардидааст. Муҳаққиқ дар ин фасл

кӯшидааст, ки ин вожаҳоро ҳам аз ҷиҳати маъно ва ҳам решашиносӣ таҳлил намояд.

Боби дуюми рисола «**Сохтори вожаҳою истилоҳоти ҳунармандӣ дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айний**» ном дошта, аз чор фасл ва 23 зерфасл иборат аст. Фасли якум «Матолиби муқаддамотӣ» унвон дошта, доир ба масъалаҳои назариявии калимасозӣ дар забоншиносӣ бахшида шудааст. Фасли дуюми боби мазкур «Вожаҳою истилоҳоти содаи ифодакунандаи ҳунармандӣ» унвон дошта, аз шаш зербоб иборат аст. Дар зербоби якум «Вожаҳои содаи ифодакунандаи асбобҳо» муҳаққиқ он вожаҳоеро баррасӣ намудааст, ки мафҳуми асбобҳои ҳунармандиро ифода мекунанд. Диссертант вожаву истилоҳоти ин бахшро боз ба зерфаслҳо ҷудо намуда, ба риштаи таҳқиқ кашидааст, ки ҷолиб мебошад. Дар зерфасли «Вожаҳои содаи ифодакунандаи либосу матоъ» он маводе мавриди баррасӣ қарор гифтааст, ки аз онҳо либос ва дигар чизҳо дӯхта мешаванд. Дар зерфасли «Вожаҳо ва истилоҳоти содаи ифодакунандаи номи касбҳо» диссертант доир ба ҷойгоҳи ин навъи вожаву истилоҳот дуруст ибрози назар намудааст: «дар он барои ифодаи номи касбҳо вожаҳо ва истилоҳоти содае истифода гардидаанд, ки онҳо аз қадим ҳамсафари мардуми тоҷик будаанд ва имрӯз ҳам аз ин косибӣҳо баҳравар мешаванд» (саҳ. 103 диссертатсия), ки мо низ ҷонибдорем. Дар зерфасли «Вожаҳои содаи ифодакунандаи порчаю палос» номи маҳсулоти ҳунармандӣ, ки дар ороиши ҷойи зист, хонаву манзил истифода мегарданд, таҳлил шудаанд. Дар зерфаслҳои дигари ин фасл калимаву истилоҳоти содаи ифодакунандаи ченаку андоза, таҷҳизоти ҳайвонот таҳлил гардида, мавқеи корбурди онҳо дар асари мавриди назар муайян карда шудааст.

Фасли сеюми боби дуюм «Нақши калимаҳои сохта дар ташаккули вожаҳо ва истилоҳоти ҳунармандӣ дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айний» номгузорӣ шуда, ҷойгоҳи калимасозии ҳар як ванд дар сохтани вожаву истилоҳот бо маводи фаровони нишон дода шудааст. Муҳаққиқ дар ин

қисмати кор нақши калимасозии пасвандҳои –а, ак/акак, -анда, -бон, вор, -гар, -дон, -ӣ/гӣ, -ин/гин, -зор, -ча, -чӣ, -нок, -манд-ро дар сохтани вожаву истилоҳоти ҳунармандӣ бо мисолҳои фаровон таҳқиқ карда шудааст.

Фасли чоруми боби мазкур »Калимаҳои мураккаби марбут ба ҳунармандӣ дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айни» унвон дошта, ба се зерфасл табақабандӣ шудааст. Дар зерфасли якум калимаҳои мураккаби пайваст таҳлил гардидаанд, ки дар сохтани ин навъи вожаҳо бемаҳсуланд. Зерфасли дуюм ба калимаҳои мураккаби тобеъ, ки мафҳуми ҳунармандиро ифода мекунанд, бахшида шудааст. Муҳаққиқ ин навъи калимаву истилоҳотро ба чунин навъ табақабандӣ намудааст: ба шахс далолат мекунанд, асбобу анҷом, маҳсулоти гуногун, макони корҳои ҳунармандӣ, иқтидорҳо, номи ҳунарҳои марбут ба бозӣ ва ғайра. Муҳаққиқ дар сохтани ин навъи вожаву истилоҳот чунин қолабҳоро зикр намуда, чунин хулоса меорад: «Бо ҳамин метавон гуфт, ки дар ташаккули калимаҳои мураккаби тобеи ифодакунандаи соҳаи ҳунармандӣ қолибҳои калимасозии исм + исм, исм + сифат, сифат + исм, шумора + исм ва зарф + исм нақш доранд».

Зерфасли сеюми ин фасл «Калимаҳои мураккаби омехта» ном доранд. Дар ин бахши кор калимаҳои мураккаби омехта дар шаш қолаб таҳлил гардидаанд.

Ба андешаи мо, омӯзиши амиқи калимаву истилоҳоти соҳаи ҳунармандӣ дар забони тоҷикӣ дар маводи «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айни муҳим ва саривақтист ва он барои таҳқиқоти минбаъдаи илмӣ дар ин самт мебошад. Кори диссертатсионӣ бо забони сода, илмӣ навишта ва тартиб дода шуда, ҳадаф ва вазифаҳои гузошташуда ҳал карда шудааст.

Дар баробари муваффақиятҳо дар диссертатсия як қатор камбудӣҳо мавҷуданд, ки бартароф кардани онҳо барои таҳқиқоти минбаъдаи муаллиф муфид хоҳад буд:

1. Дар диссертатсия як қатор вожаҳое, ки бо феъли дӯхтан сохта шудаанд, бидуни садоноки *ӯ* навишта шудаанд: духтан/дӯхтан, чомадуз, либосдуз, чокдуз ва куртадуз (20) .
2. Ҳангоми таснифоти либосвориҳо аз лиҳози мансубият ба гурӯҳи мансубияти иҷтимоӣ чудо карда шудаанд, ки носоҳеҳ аст. Маънои вожаи иҷтимоӣ “ҷамъият, ҷомеа” мебошад, ки бо ин бахш рабте надорад. Дар саҳифаи 29 либосвориҳои арусу домод ба гурӯҳи мансубияти иҷтимоӣ зикр гардидааст. Он хоси гурӯҳи либосҳои мавсимию маросимӣ мебошад.
3. Дар саҳифаи 34, 38, 39, 40 иқтибос бо забон русӣ оварда шуда, тарҷума нагардидааст.
4. Таснифот аз аз рӯи миқдору арзиш ба андешаи нодуруст аст (саҳ. 41): ҷомаи зарбафтпуш, ҷомаҳои зарбофту шоҳиву атласу адрас, ҷомаи пора-пора дарида, ҷомаи зерини сатини пахтадори васеъ, ҷомаи чиркини даридаи серпахта, ҷомаи сурхи майдалагандаи кӯхнаи туркманӣ, ҷомаи беостар;
5. Вожаҳои тутпазӣ, тутхурӣ (142), кафшдузак (кафшдуз-ҳамчун номи ҳашарот), хушлибосӣ (143) ба ин қабати лексика шомил намешаванд.
6. Дар зерфасли «Вожаҳои содаи ифодакунандаи порчаю палос» калимаҳои **болору васса** бемаврид корбаст гардидаанд.
7. Дар фасли калимаҳои сохта вожаҳои **сунба, суфа, тағора, жанда, шона, катак, калтак** ҳамчун калимаҳои сохта шарҳ ёфтаанд. Ба андешаи мо ин вожаҳо калимаҳои решагӣ ҳастанд, на сохта.
8. Калимаҳои чинигучум (дарахти чинигучум, ки дар сарҳавзи боғи бедевор буд» (136), оҳанрабовор « ... гӯён ҳаваси касро оҳанрабовор ба тарафи худ мекашиданд» [137]), вақосънигор, ҳақиқатнигор, кордон, косалес, қиморбоз (137), пурдон, ҳолдон, тоҷикидон, гапдон, нуктадон, зархарид, чилимдор, регомез, чапандоз (калимаҳои муталлиқ ба дигар мансубиятҳои хунаремандӣ-нестанд), ширинкор, ширинкорнамо,

ширинкорбоз (дастранчи ҳунармандон нестанд) калимаҳои ифодакунандаи вожаву истидлоҳоти пешаву ҳунармандӣ нестанд.

Камбудихо ва эродҳои номбаршуда аҳаммияти илмию амалии ин таҳқиқотро коҳиш намедиҳанд ва ҳалли он барои манфиати кор аст.

Мавзуи диссертатсия ва мазмуну муҳтавои он ба доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқӣ, ки дар шиносномаи ихтисоси илмӣ 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.01 – Забони тоҷикӣ) таъин шудаанд, комилан мувофиқат мекунад.

Коркарди амалии натиҷаҳои таҳқиқ ва таълифоти илмӣ дар робита ба мавзуи кори диссертатсионӣ ба меъёр ва талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ мебошанд.

Ба ин васила, диссертатсияи Анварзода Мавҷуда Анварӣ дар мавзуи «Таҳқиқи вожаи истилоҳоти ҳунармандӣ дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айний» ба талаботи бандҳои 31-35-уми Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021-ум, таҳти №267-ум тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дараҷаи илмӣ номзади илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.00 – Забоншиносӣ (10.02.01 – Забони тоҷикӣ) мебошад.

Муқарриз:

Доктори илми филология, мудири
кафедраи забони тоҷикӣ МДТ

“Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон
ба номи Абуалӣ ибни Сино”

Суроға: 734003, ш. Душанбе,

Кучаи Сино 29-31

Тел: 935154029

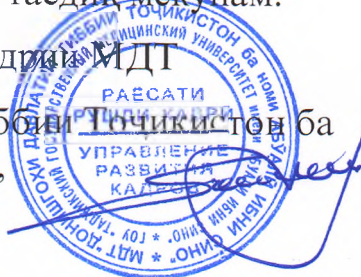
E-mail: sanobarnizomova66@gmail.com

Низомова С. Ф.

Имзои Низомова С.Ф.-ро тасдиқ мекунам:

Сардои Раёсати рушди кадрҳои МДТ

“Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба
номи Абуалӣ ибни Сино ”

Сафаров Б.И.

Суроғаи муассиса:

734003, ш. Душанбе,

кучаи Сино 29-31;

тел:446003977; факс 2353496

E-mail:info@tajmedun.tj

Web: WWW. tajmedun.tj

10.04.2025